

ТЕМА 3. ДЕРЖАВА І ПРАВО СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

1. Вступ. Утворення Афіньської держави.
2. Реформи Солон і Клісфена.
3. Суспільний лад в Афінах.
4. Державний лад в Афінах.
5. Загальна характеристика права в Афіньській державі.

1. Вступ. Утворення Афіньської держави.

Під Стародавньою Грецією слід розуміти територію, розташовану в Південній частині Балканського півострову, п-ов Пелопоннес та ряд прибережних островів в Егейському та Іонічному морях.

Серед *особливостей географічного положення* слід відзначити гористий рельєф, погану зрошуваність, неродючість ґрунтів, нерівну берегову лінію. Однак, ґрунти достатньо багаті корисними копалинами: мідь, срібло, залізо тощо.

Таке географічне становище викликало ряд *особливостей в суспільному та політичному устрої Стародавньої Греції*:

- активний розвиток мореплавства і торгівлі;
- розвиненість ремесла;
- поліцентричність країни;
- різноманітність форм державного устрою;
- перманентна боротьба за домінування у регіоні.

Основні етапи розвитку державності у Стародавній Греції:

- 3 - 2 тис. до н.е. - високорозвинута культура на острові Крит;
- 17 ст. до н.е. - високий розвиток ахейських держав на території Пелопоннесу (Мікени);
- 13-12 ст. до н.е. Троянські війни;

- 13-12 ст. до н.е. вторгнення дорійських племен і знищення ахейської культури;
- 12-8 ст. до н.е. політична роздробленість грецьких держав періоду Одиссея;
- 9-8 ст. до н.е. виникнення держав у Спарті та Афінах.

Утворення Афініської держави відбулося у 9-8 ст. до н.е. і його потрібно нерозривно пов'язувати з іменем царя Тесея.

Особливості утворення держави:

- Об'єднання чотирьох іонійських племен навколо Афін і утворення в них центра нової держави.
- Поділ території на три зони : Паралія (прибережна), Діакрія (гірський район), Педіон (плодородна територія північніше Афін, де зосереджувалися маєтки); чотири філі і 48 навкрарій-районів.
- Соціальна структуралізація суспільства на вільних - евпатридів (аристократів), геоморів (землеробів), деміургів (ремісників), рабів та метеків (переселенців з обмеженою дієздатністю). Аристократія наділена усіма політичними і громадянськими правами, а демос (всі інші вільні) наділений лише громадянськими, але не політичними правами.
- Державне управління здійснювалось Ареопагом - радою Евпатридів (родової знаті), який очолювався обраним зі свого складу Архонтом (з 7 ст. до н.е. обиралися дев'ять Архонтів). Окрім цього діяв орган з ширшим представництвом - Народні Збори, який однак не мав реальних повноважень.
- У 7 ст. до н.е. були створені перші писані закони Драконта, які намагались обмежити владу архонтів та право кровної помсти, забезпечити майнову і особисту недоторканість, сприяти збереженню громадського порядку. Дотримання законів підтримувалося особливою жорстокістю санкцій.

2. Реформи Солона і Клісфена.

У 6 ст. до н.е. внаслідок загрози свободи громадян через закабалення великої частини громадян Афін в державі назріла кризова соціально-політична ситуація. Більшість зрілих громадян висловлювалась за необхідність вчинення

дій по зміні суспільного і державного ладу. В 594р. до н.е. Першим Архонотом було обрано Солона, який хоч і був вихідцем із аристократії, але підтримував вимоги населення і ініціював зміни в державі.

Суть реформ Солона:

- скасовано існуючі на той час борги;
- заборонено боргове рабство і самозаклад боржника;
- проведено часткову земельну реституцію з поверненням селянам землі відібраної за борги;
- встановлена свобода відчуження рухомого і нерухомого майна, в т.ч. землі;
- розподіл громадян на чотири розряди виключно по майновій ознаці, не зважаючи на походження; обмежена правоздатність громадян 2-4 категорій (не могли займати посади архонтів, командирів війська тощо);
- Вищим органом влади замість Ареопага ставали Народні Збори, в яких приймали участь представники всіх категорій населення;
- була заснована Рада чотирьохсот - по 100 чоловік від кожного племені, куди могли бути обрані вільні громадяни; Рада виконувала функції Зборів в період між їх засіданнями, готувала законопроекти, тощо; фактично виконувала функції Ареопагу;
- створювався спеціальний орган судової влади - Гелієя, до складу якого обирались особи чоловічої статі понад 30 років від кожного з чотирьох розрядів. Основною функцією органу було здійснення контролю за державними службовцями, розгляд майнових спорів по договорам, денонсація міжнародних договорів.

Суть реформ Солона полягала у заміні аристократичних засад організації суспільного і державного ладу на майнові.

Після невеликої перерви (час володарювання тирана Пісістрата) справу Солон було продовжено реформами Клісфена. *Суть реформ Клісфена:*

- Введено новий територіальний поділ країни за адміністративною, а не родовою ознакою. Уся територія поділена на три природно-географічні зони (прибережна, внутрішня і Афіньська). Замість чотирьох родових філ введено

поділ на 10 територіальних філ, які в свою чергу поділялись на 3 триї - по 1 від кожної із природних зон. Низовою ланкою адміністративно-територіального устрою виступав дем (район).

- Рада Чотирьохсот реорганізована в Ради П'ятисот (по 50 чоловік від кожної філи). Створено колегію стратегів (займалась військовими справами). За Ареопагом залишалось право розгляду деяких кримінальних справ та функції нагляду за законністю рішень Народних Зборів.
- Введено т.з. суд черепків. Задля запобігання узурпування влади через певний проміжок часу проводилось таємне голосування, яке виявляло популярних політиків. Особа, яка отримала понад 6000 черепків, на десять років виганялась за межі Афін.

Такий устрій проіснував в Афінах 150 років, до поразки в Пелопонесській війні (431-404 р. до н.е.). В період з кінця 6 до другої половини 5 ст. до н.е. Афіни вели активну зовнішню політику, в т.ч. військовим шляхом (війна з персами), результатом якого було утворення Афінського морського союзу із островів Егейського моря та узбережжя Малої Азії. Цей союз став фактично першим все грецьким об'єднанням федеративного типу.

3. Суспільний лад в Афінах 5 ст. до н.е.

З точки зору суспільного ладу Афіни 5 ст. до н.е. вважаються класичною рабовласницькою державою з невеликою кількістю вільних і значною кількістю рабів, які складали основну продуктивну силу.

Структура суспільного ладу: вільні (громадяни: аристократія, селяни тощо), метеки (іноземці, які були обмежені у правоздатності), раби (прирівнювались до майна).

Громадянином вважалась особа чоловічої статі, яка була народжена внаслідок шлюбу між уродженим громадянином Афін з вільною афінянкою. Дієздатність набувалася з 18 років, що тягло за собою відбуття військового обов'язку протягом двох років. З 20 років особа набувала політичних прав. Основна маса громадян була особами середнього достатку. Із виробничої

діяльності громадяни могли займатись лише землеробством, оскільки інші види праці вважалися принизливими.

Метеки і вільновідпущеники були наділені обмеженою правоздатністю, перш за все у сфері політичних та майнових прав. Так, вони не могли брати участь у виборах та могли потрапити у рабство за невиконання боргу. Як правило, ці категорії займалися ремісництвом.

Раби не були наділені жодними правами і на них поширювався статус рухомого майна. Вони не були наділені жодними правами навіть у шлюбній сфері: шлюб між рабами був заборонений; дитина, яка народилась від позашлюбних відносин ставала власністю хазяїна рабині.

4. Державний лад в Афінах 5 ст. до н.е.

Державний лад в Афінах цього періоду можна класифікувати як *республіканський за формою правління та демократичний за формою державного режиму*.

В Афінійській державі вперше можна говорити про двопалатну структуру законодавчого органу.

Вищим органом законодавчої влади в країні були Народні Збори та Гелієя. *Народні збори* включали всіх громадян і збиралися раз приблизно 35-40 разів на рік. Збори опікувалися питаннями продовольчого постачання, оборони, розглядали суперечки між окремими громадянами. Юрисдикція Зборів щодо певного кола питань не була обмежена.

Гелієя обиралася жителями філі через жеребкування із розрахунку 600 чоловік від філі. Цензи для обрання ті ж самі, як і для участі у Народних Зборах. Серед функцій Гелієї слід зазначити про затвердження рішень Народних зборів та розгляд справ в судовому порядку.

Для розгляду справ у складі Гелієї утворювалось 10 колегій по 501 чоловіку у кожній, а 90 чоловік вважалися запасними членами. Всі колегії засідали одночасно, а розподіл справ проводився колегією архонтів шляхом жеребкування. В залежності від складності процесу його могли розглядати не

повним складом колегії або декількома колегіями разом, чи повним складом Гелієї.

Розгляд проходив відкрито, однак рішення приймалося шляхом таємного голосування і оскарженню не підлягало. Гелієя розглядала лише справи особливої важливості в якості суду першої інстанції, однак могла розглянути в якості апеляційної інстанції по тим справам, де рішення виносились адміністративними органами.

Таким чином, Гелією можна фактично назвати палатою територіального представництва з функціями близькими до функцій верхніх палат (сенатів) сучасних країн Європи та США.

Постійнодіючим органом Народних Зборів була *Рада П'ятисот*, яка обиралася на Зборах строком на один рік із громадян, які досягли віку 30 років, були платниками податків, пройшли тест на політичну зрілість, опікувалися про батьків. При обранні мало бути збережено територіальне представництво - по 50 членів Ради від однієї філи. Представники окремих філ утворювали секції, які в порядку черговості управляли радою. Основними функціями ради було розгляд законопроектів, керування фінансами тощо, нагляд за додержанням законодавства та діяльністю посадових осіб.

Серед органів, які можна віднести до *виконавчої влади*, слід виділити колегію Стратегів і колегію Архонтів.

До складу *колегії Стратегів* входило 10 стратегів, які обиралися Народними Зборами строком на один рік. Основними функціями колегії стратегів було керування армією і флотом, проведення зовнішньої політики, управління фінансами, попередня підготовка законопроектів тощо. Всі члени вважалися рівними, однак один із стратегів, найбільш авторитетна особа, зосереджував владу в своїх руках.

Колегія Архонтів обиралась Народними Зборами у складі дев'яти архонтів. Колегія була фактично адміністративно-судовим органом, оскільки попередньо розглядала скарги громадян, здійснювала розгляд справ про релігійні правопорушення, здійснювала керівництво поліцією, готувала справи

до розгляду в суді тощо. Серед архонтів були три т.з. привілейованих архонта, які мали чітко закріплені повноваження та шість інших архонтів.

Серед *спеціальних судових органів* окрім Гелієї слід виділити Ареопаг і Колегію Одинадцяти.

Ареопаг, втративши більшість функцій вищого органу державної влади, став судом першої інстанції по тяжким кримінальним справам (вбивства, підпали тощо).

Колегія, яка обиралася Радою П'ятисот, розглядала менш значні кримінальні справи, пов'язані з порушенням права власності, а також займалася виконанням вироків.

Таким чином, характеризуючи *державний лад* Афін, можна назвати наступні *ознаки*:

- Широке застосування принципу інституту прямої демократії (майже все вільне населення приймало участь в управлінні державою).
- Майже всі органи державної влади обирались непрямыми виборами строком на 1 рік.
- Наявність великої кількості центральних державних органів.
- Зачатки функціонального розподілу органів влади.
- Нерозвиненість територіальної організації влади.

5. Загальна характеристика права в Афінській державі.

Право як виразник волі держави повністю відповідало державному і суспільному ладу в Афінах і захищало його устої.

Серед основних писемних джерел необхідно виділити закони Драконта 7 ст. до н.е. Не дивлячись на їх особливу жорстокість, потрібно відзначити обмеження кровної помсти, розмежування умислу і необережності, введено інститут необхідної оборони, встановлено поняття співучасті тощо.

Право власності регулювало в основному володіння, користування і розпорядження такими об'єктами, як земля і раби. Земля могла знаходитись як в державній, так і в приватній власності. Був визначений перелік об'єктів

державної власності, які не могли передаватися у користування (культові споруди тощо). Власник майна мав право вільно розпоряджатися і відчужувати майно.

У *зобов'язальному праві* широко регулюється гарантії додержання договорів (поручительство, завдаток, заклад). Великого поширення набули договори оренди між державою і особою (як правило, на великий строк або пожиттєво) та короткотермінові договори оренди між фізичними особами. Також широкого застосування набули кредитні договори під 12 - 36% річних.

Шлюбно-сімейне право. При укладенні шлюбу важливим було врегулювання майнової сторони. Вступ у шлюб був обов'язковим, неодружені прирівнювалися до хворих, неспроможних громадян. В сімейних відносинах жінка повністю залежала від чоловіка, як у особистій, так і в майновій сфері. Жінка була не вправі виступати в цивільному обороті від власного імені. Розлучення могло бути ініційовано чоловіком в будь-який час, при тому, якщо мотивом виступила подружня зрада, жінка позбавлялася будь-якого майна.

Спадкування відбувалося за заповітом, а у випадку його відсутності за законом. У якості спадкоємців виступали сини, а при їх відсутності - дочки, майном яких опікувалась держава.

У *кримінальному праві* можна виділити злочини проти держави, проти особи, проти власності, релігійні злочини. Широко практикувалося застосування принципу приватного обвинувачення (поранення, крадіжки, зґвалтування).

Визначення покарання залежало від ступеню тяжкості злочину. Вперше було розроблено категорії стадій вчинення умисного злочину. Серед покарань потрібно відзначити смертну кару (виконувалась шляхом самогубства), позбавлення громадянських прав, конфіскація майна, штраф, продання у рабство. Ув'язнення застосовувалось лише як слідча дія, а не як покарання. До громадян не застосовували тортур та інших заходів, які завдають фізичних чи моральних страждань.